

КОНТРОЛЬ І СУМІЖНІ КАТЕГОРІЇ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ**CONTROL AND RELATED CATEGORIES IN ADMINISTRATIVE LAW**

**Філіпенко А.С., к.ю.н., доцентка,
доцентка кафедри права та публічного адміністрування
Маріупольський державний університет**

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних теоретико-методологічних проблем адміністративного права щодо визначення меж контролю та нагляду. Розглядаються різні точки зору на дефініцію понять «контроль» і «нагляд» науковців-фахівців, а саме: елемент державного управління та функції управління; вид зворотного зв'язку; форми публічного адміністрування; стадії або методи адміністративної діяльності; явище. Визначено види контролю. Доведено, що контрольна діяльність не може аналізуватися ізольовано від мотивації, планування, загального створення й роботи будь-якої структури публічного адміністрування. В ідеалі контроль може сприяти покращенню трудового процесу та підвищенню професійної діяльності органів державного управління.

Відокремлено ознаки контролю, серед яких основними є такі: вторинний, похідний і зовнішній характер контрольної діяльності; її специфічні завдання й цілі; системність, що складається зі взаємозалежних і взаємозумовлених процесуальних дій; специфічні стимули в контрольній діяльності; великий кількісний склад суб'єктів, що наділені контрольними повноваженнями; особливості змісту одержуваних матеріально-правових результатів контролю. Наголошено, що контрольні процедури повинні мати інформаційну основу, тобто для здійснення контрольних дій повинна бути інформаційна база (наприклад, статистичні данні), що буде надавати вичерпні дані про стан справ на контролюючому об'єкті. Також контроль як специфічна діяльність повинна бути доцільною, економічно та професійно обґрунтованою й здійснюватися в найкоротший термін.

Досліджено взаємозв'язок контролю та нагляду, охарактеризовано їх спільні риси й відокремлено елементи, які їх розрізняють. Нагляд розглядається як організаційно-правовий метод для забезпечення законності й дисципліни у сфері адміністративно-правового регулювання. Зроблено аналіз щодо наглядової діяльності, якою займаються уповноважені державою органи з метою перевірки відповідності їхніх рішень і дій нормам законодавства. Фактично контрольну діяльність здійснюють усі без винятку органи публічного адміністрування, а вже нагляд – окремо визначені в нормативно-правових актах органи державної влади.

Ключові слова: контроль, нагляд, адміністративно-правове регулювання, контрольна діяльність, наглядова діяльність, ознаки контролю й нагляду, структурні елементи контрольної та наглядової діяльності.

The article highlights one of the current theoretical and methodological problems of administrative law in determining the boundaries of control and supervision. There are different points of view on the definition of the concepts of "control" and "supervision" of scientists, in particular, such as: the element of public administration and management functions; type of feedback; forms of public administration; stages or methods of administrative activity; phenomenon. Certain types of control. It is proved that the control activity cannot be analyzed separately from motivation, planning, general creation and work of any structure of public administration. Ideally, control can help improve the labor process and increase the professional activity of public administration.

Separate features of control, among which the main ones are the following: secondary, derivative and external nature of control activities; its specific tasks and goals; systematic, consisting of interdependent and interdependent procedural actions; specific incentives in control activities; a large number of entities endowed with control powers; features of the content of the obtained material and legal results of control. It is emphasized that the control procedures should have an information basis, ie for the implementation of control actions there should be an information base (for example, statistical data), which will provide comprehensive data on the state of affairs at the control facility. Also, control as a specific activity should be appropriate, economically and professionally justified and carried out as soon as possible.

The relationship between control and supervision is studied, their common features are characterized and the separate elements that distinguish them are characterized. Supervision is seen as an organizational and legal method to ensure legality and discipline in the field of administrative and legal regulation. An analysis has been made of the oversight activities carried out by state-authorized bodies in order to verify the compliance of their decisions and actions with the law. In fact, control activities are carried out by all public administration bodies without exception, and supervision is carried out by state authorities separately defined in normative legal acts.

Key words: control, supervision, administrative and legal regulation, control activities, supervisory activities, signs of control and supervision, structural elements of control and supervision activities.

Постановка проблеми. Нині Україна знаходиться в складному історичному й політичному періоді. Здійснюється переформатування держави, державного управління, публічного адміністрування до європейського рівня. Важливим елементом цієї реформи є формування державних інституцій, які мають докорінно змінити систему публічного адміністрування. Завдяки формуванню відкритої адміністративної системи здійснюється уніфікація принципів, форм, методів і взагалі всіх інструментів публічного адміністрування, водночас самостійного розвитку набуває інститут дискреційних повноважень як універсальна вимога загальної політики Європейського Союзу.

Сучасний рівень розвитку юридичної науки потребує теоретичного узагальнення вітчизняних і зарубіжних досягнень у галузі досліджень контролю й суміжних категорій на концептуальному рівні. Це викликає необхідність терміново створити загальну національну систему контролю та провести попередні дослідження з відповідних теоретичних питань.

Позитивну роль у формуванні новітнього адміністративного права відіграє інтеграція України до європей-

ського співтовариства. Саме вона спонукає до адаптації українського права до європейських правових стандартів. У цих умовах спостерігається докорінний перегляд змісту та призначення адміністративного права, формується новітня наукова доктрина [1, с. 179].

Розглядаючи феномен контролю, дослідники охарактеризували його з різних аспектів і позицій, що дає підстави зробити висновок про його багатогранність. Досить тривалий час науковці-юристи не можуть дійти згоди щодо дефініції «контроль», його визначають як форму, стадію, метод, функцію, явище тощо. Можна погодитися з позицією кожного автора, оскільки окремі елементи за обсягом великозмістовні, тому їм і надається поняття «контроль».

Мета статті – це розгляд диференційованих підходів до визначення категорії «контроль» і суміжних категорій, їх місця в адміністративному праві.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи будь-яке поняття, потрібно зрозуміти етимологію слова, зокрема контролю. Поширеним доктринальним положенням є те, що термін «контроль» з'явився кілька століть тому й походить від латинського «contra rotulus» (від якого утворилося

французьке слово «contrerole», що означає зіставлення або протиставлення) [2, с. 42]. У перекладі з французької термін «contrerole» має значення «список», який ведеться у двох примірниках, або «перевірка», нагляд з метою перевірки. В українській мові цей термін використовується з XVIII ст. у роботі І. Кирилова «Цветущее состояние всероссийского государства» (1927 р.), де вже згадується посада «контролера» в портовій митниці «Комерцколегії», а при Адміралтейській колегії вже діяла «контролерська контора» [3, с. 29].

У Великому тлумачному словнику української мови термін «контроль» має кілька значень: 1) перевірка відповідності контрольованого об'єкта встановленим вимогам; 2) перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось; 3) установа чи організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його; 4) збірне від слова «контролери» [4, с. 569]. Отже, термін «контроль» у цьому випадку відображає певну діяльність й суб'єкта такої діяльності.

В енциклопедичній і словниковій літературі з економіки та права контроль розглядається одними науковцями як систематична перевірка виконання законів, постанов, указів і рішень; контроль результатів і порівняння їх із нормами; виправлення відхилень; перегляд і коригування результатів контролю та змін обставин; тощо [5, с. 323; 6, с. 19; 7, с. 46; 8, с. 125]; інші вважають, що це одна з форм зворотного зв'язку, що дає можливість розкрити й дізнатися, наскільки точно додержуються визначені параметри системи управління, тобто процес забезпечення досягнення об'єктом управління поставлених перед ним цілей [9, с. 303; 10, с. 349]; а треті взагалі контроль визначають дуально, тобто як спосіб забезпечення законності й дисципліни в державі та як одну з провідних функцій країни [11, с. 181; 12, с. 254–256]. Велика кількість визначень поняття контролю підтверджує різноманітність його об'єктів і суб'єктів.

Так, наприклад, В.Я. Малиновський дає таке визначення поняття «контроль»: «Контроль – це процес забезпечення досягнення організацією своєї мети, що складається з встановлення критеріїв, визначення фактично досягнутих результатів і запровадження корективів у тому випадку, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від установлених критеріїв» [13, с. 212].

Вищенаведене визначення розкриває зміст більше внутрішнього контролю, який здійснюється безпосередньо в самій організації чи відомстві, ніж контролю як складового елемента системи публічного адміністрування.

Як уважають сучасні фахівці, контроль невіддільний і прямо пов'язаний з управлінською діяльністю. Контроль як одна з функцій управління являє собою систему спостереження й перевірки процесу функціонування та фактичного стану об'єкта управління з метою оцінки обґрунтованості, ефективності ухвалених управлінських рішень, результатів їх виконання, виявлення відхилень від вимог таких рішень, усунення несприятливих ситуацій, повідомлення про такі факти компетентним органам [14, с. 32].

Управління – процес безперервний, який підкорюється певному ритму і складається з низки відносно замкнутих частин. Кожен суб'єкт вирішує якесь певні завдання, які в результаті сприяють досягненню більш загальної мети. Вирішивши одне завдання, суб'єкт управління приступає до наступного, повторюючи в певній послідовності однотипні, стандартні операції: аналіз ситуації, постановка завдання, організація виконання. У процесі досягнення якоїсь визначеної мети управління має яскраво виражений циклічний характер, складаючись із певних замкнутих циклів. Цикли різні за просторовими рамками, тривалістю, завданнями, що поставлені в конкретному циклі, а також способами вирішення цих завдань, значенням у певній діяльності й суспільному розвитку.

Узагалі немає сенсу розгляду контролю за професійною діяльністю суб'єктів адміністративного права

у відриві від мотивації, планування й узагалі створення та роботи будь-яких організаційних структур публічного адміністрування. В оптимальному варіанті контроль служить удосконаленню трудового процесу, а також поліпшенню професійної діяльності органів публічного адміністрування. Під час контрольної діяльності керівник виявляє, чи досягнуто мету заходу й чи потрібно оперативно вносити зміни. Загалом контроль за професійною діяльністю органів публічної адміністрації, на нашу думку, мотивує й дає поштовх для постановки нових питань і їх вирішення.

Метою оцінки ефективності діяльності є доведення такої діяльності до відповідності до чинних нормативно-правових актів та інших актів управління й адекватне застосування управлінського рішення. Інтерес до контролю пов'язаний зі зниженням виконавчої дисципліни на всіх рівнях влади, незнанням нормативних актів і навіть фактів, що прямо порушують закон.

Слово «контроль», як і слово «влада», в основному викликає негативні емоції. Для більшості населення нашої країни контроль – це певні обмеження, примус, несамостійність, тобто все те, що суперечить нашому уявленню про особисту свободу. Ось чому контроль найчастіше розглядають як функцію управління, природа такої функції трактується неправильно. Контроль забезпечує досягнення організацією своїх цілей. Цей процес включає встановлення стандартів, вимірювання фактично отриманих результатів і проведення коригувань, якщо отримані результати значно відрізняються від установлених стандартів. Узагалі з моменту, коли організація визначила свою місію, мету й завдання для її досягнення, керівник уже починає здійснювати контроль. Контроль є важливою частиною будь-якої організації, тому що незалежно від планування, мотивації та створення організаційної структури її не можна розглядати без контролю. Якщо контроль відсутній, з'являється хаос, координація й діяльність структурних підрозділів не видається можливою.

Отже, з вищевикладеного можна вже зрозуміти, що наведена категорія є багатогранною. Залежно від рівня та розглядуваного аспекту контроль можна охарактеризувати як форму чи вид діяльності або як принцип чи функцію.

Ще в радянські часи науковці розглядали й науково обґрунтовували, що контроль є хоча й самостійною правовою формою поряд із правотворчістю і правозастосуванням, але й специфічною. Розробка цієї концепції пов'язана з дослідженнями таких радянських науковців, як В.М. Горшенев та І.Б. Шахов [15]. На початку досліджень вони встановили, що контролю притаманні такі ж загальні (родові) юридичні властивості, що й іншим правовим формам діяльності. Під час використання матеріальних і процесуальних норм для розв'язання контрольних юридичних завдань контрольний орган або його удосконалені особи підпадають під вплив юридичної природи контрольної діяльності, саме на цьому ґрунті вчення вищезазначених науковців. Ефективність контрольної діяльності пов'язана з чітким, налагодженим і закріпленим у нормативних актах процедурно-процесуальним механізмом її здійснення. У процесі здійснення контролю використовуються як правові, так і технічні норми (методики контролю, його технічні прийоми й тактика) [15, с. 48–54].

Відповідно до досліджень вищезазначених науковців, виокремлюються специфічні, властиві тільки контрольній діяльності, ознаки, які дають змогу відокремити її від правотворчості й правозастосування: вторинний, похідний, зовнішній характер контрольної діяльності; її специфічні завдання й цільове призначення; системність, що складається із взаємозалежних і взаємозумовлених процесуальних дій – контрольних проваджень; специфічні спонукальні засади в контрольній діяльності (об'єктивна потреба у створенні найсприятливіших умов для реаліза-

ції нормативно-правових приписів у поведінці, діяльності суб'єктів суспільних відносин, забезпечення ефективності правового регулювання, відновлення стану законності й правопорядку у випадку їх порушення); різноманіття суб'єктного складу контрольної діяльності; особливості змісту одержуваних матеріально-правових результатів контролю. Тобто місце контрольної діяльності в системі правових форм діяльності визначили фахівці після правотворчості й правозастосування. Пронизуючи їх своїм організуючим впливом і вдосконалюючись, контрольна діяльність, на думку авторів і на нашу думку, удосконалює і правотворчість, і правозастосування [15, с. 54–56].

Поділяючи думку О.Ф. Андрійко, що контроль як функція управління об'єктивно необхідний, зазначимо, що головною рисою контрольної діяльності є те, що вона здійснюється фактично після виконання інших функцій адміністративно-правової діяльності, точніше кажучи, під час усього циклу управлінської діяльності з метою перевірки відповідності й виконання завдань. Здійснення контролю на завершальних етапах управління демонструє, що він є комплексним інструментом для дотримання та реалізації управлінських цілей і завдань і відповідності всім іншим функціям державного управління [16, с. 167]. Тому можна стверджувати, що контроль у публічному адмініструванні й узагалі в галузі адміністративного права є самостійною функцією, органічно пов'язаною з іншими функціями адміністративного права.

Підбиваючи підсумок щодо змістового наповнення контролю в адміністративному праві, можемо констатувати, що обов'язковим складником потрібно відокремлювати інформаційний, тому що діяльність зі спостереження та перевірки відповідності встановленим правилам неможливо здійснювати без інформаційної бази, статистичних даних, які свідчать про стан справ на підпорядкованому об'єкті. Треба зважати й на те, що контроль як особлива специфічна діяльність повинен здійснюватися на засадах оперативності, доцільності, економічності та професійної обґрунтованості. Саме тому поступово зміст контролю не обмежувався тільки гарантією законності, а й визнавалася необхідність об'єктивності й професійної обґрунтованості здійснення контрольних процедур.

Суміжним поняттям контролю є поняття нагляду, співвідношення змісту яких розглядається більшістю дослідників проблеми саме контролю. Щоб зрозуміти взаємозв'язок контролю й нагляду вважаємо за необхідне розглянути значення й зміст останнього терміна. На жаль, законодавцем також не визначені чіткі критерії розмежування між контролем і наглядом, що призводить до підміни понять і, відповідно, зумовлює проблеми в правозастосовній діяльності.

Як уважає С.С. Вітвіцький, необхідність загальнотеоретичного дослідження проблем контролю та нагляду викликається й низкою інших причин: соціальними – зміною умов контрольної й наглядової форм діяльності у зв'язку з проведеними реформами; теоретичними – потребою комплексного аналізу сутності та змісту контролю й нагляду як автономних форм юридичної діяльності, їх схожості й відмінностей, взаємодії та взаємозумовленості, чіткого визначення функціональної належності; практичними – необхідністю підвищення ефективності діяльності органів контролю й нагляду [17, с. 42].

У юриспруденції виділяють два самостійні напрями дослідження в розвитку взаємозв'язку контролю та нагляду: по-перше, як контроль-наглядова діяльність органів публічного адміністрування; по-друге, як загальний нагляд прокуратури. Контроль у сфері публічного адміністрування та загальний нагляд органів управління є самостійними способами забезпечення законності в управлінні, натомість наглядова діяльність уповноважених органів публічного адміністрування визначається у формі контролю або взагалі не виокремлюється фахів-

цями-науковцями. Іноді терміни «контроль» і «нагляд» є еквівалентними й можуть використовуватися як взаємозамінні. Тлумачення цих термінів міститься у Великому тлумачному словнику сучасної української мови, де контроль – це перевірка, облік діяльності когось, чогось, нагляд за чимось; або установа чи організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його [4, с. 451]. Нагляд, за вказаним словником, це: 1) дія зі значенням наглядати; 2) група осіб чи орган влади, що наглядають за ким-, чим-небудь [4, с. 555].

Нагляд у державному механізмі, на думку С.Г. Ністратова, є самостійним та автономним інститутом з певними ознаками, які можна оцінити як правову форму діяльності спеціальних державно-владних органів. Нагляд – це особливий вид діяльності, який не перешкоджає господарській діяльності піднаглядного органу й здійснюється лише прокуратурою, у тому числі оцінка з точки зору законності їхньої професійної діяльності щодо обмеження чи припинення порушень законності, установлення та зміцнення верховенства права в країні [18, с. 4, 10]. О.В. Бакаєва пропонує визначати нагляд як відносно самостійний спосіб забезпечення законності й дисципліни в різних сферах суспільних відносин (економічних, політичних, соціальних тощо), здійснюваний з метою спостереження за виконанням законодавства, без оцінки доцільності прийнятих актів [19, с. 24].

З вищевикладеного контроль можна характеризувати так: контролюючий суб'єкт має можливість втручатися в роботу підконтрольного об'єкта; оцінювати діяльність підконтрольного об'єкта, у тому числі законність, ефективність і доцільність; нормативними актами закріплено право контролюючого суб'єкта безпосередньо притягувати правопорушника до відповідальності. Відповідно, характеристиками нагляду є неможливість втручатися в процес діяльності об'єкта нагляду; уповноважені суб'єкти нагляду мають лише можливість констатувати протиправну поведінку піднаглядним об'єктом; лише оцінити діяльність об'єкта нагляду з точки зору законності; реагування у формі звернення до правопорушника з попередженням, приписом щодо усунення порушень або до органу/підрозділу вищого рівня щодо порушника або до суду.

Як відомо, наглядова діяльність завжди спрямована на об'єкти, які не належать до підпорядкування наглядового органу. Нагляд – загальнодержавна функція, яку виконує визначене коло суб'єктів публічного адміністрування, для перевірки дотримання закону щодо органів державної влади, місцевого самоврядування, невизначеного кола юридичних і фізичних осіб незалежно від відомчої підпорядкованості й форми власності, які не перебувають у підпорядкуванні уповноваженого органу, а потім ініціювання процесу притягнення до юридичної відповідальності за порушення норм.

Існує й така позиція вітчизняних учених-юристів С. Васильєва та М. Черкеса, що також ілюструє різні значення понять «контроль» і «нагляд». Нагляд пов'язаний зі здатністю наглядового органу лише звернути увагу піднаглядного органу на ті порушення, які він виправляє самостійно або органом вищого рівня, тоді як контроль припускає, що контролюючий орган може скасувати акти підконтрольного об'єкта [19, с. 3].

Слушною є думка професора В. Авер'янова, що нагляд є похідним від поняття «контроль» і має свої особливості, серед яких перше, на що варто звернути увагу, – це перевірка відповідності об'єктів нагляду особливим правилам; організаційна невідповідність таких об'єктів органам, що здійснюють нагляд; застосування органами, що здійснюють нагляд, визначених законом заходів відповідальності за допущені правопорушення [20, с. 346].

Отже, з вищевикладеного ми можемо охарактеризувати нагляд і контроль у адміністративному праві. Цілі й мета контрольної діяльності й нагляду збігаються, а саме:

- дотримання (виконання) законодавчих актів;
- поновлення порушених протиправним діянням правовідносин;
- забезпечення притягнення винних до юридичної відповідальності.

Нагляд як відмінний від контролю елемент адміністративного права є особливим організаційно-правовим методом забезпечення законності й правової дисципліни у сфері адміністративно-правового регулювання. Нагляд – специфічна форма діяльності відповідних державних органів, також спрямований на систематичний моніторинг і постійний нагляд за діяльністю суб'єктів управлінських адміністративно-правових відносин із метою перевірки відповідності їхніх рішень і дій нормам законодавства.

Контроль привертає увагу й зберігає свої позиції й до цього часу в дослідженнях учених-представників різних напрямів. Під час розробки питання про сутність контролю сучасними вченими застосовується диференційований підхід до цієї проблеми залежно від галузі наукових знань, у яких ведуться дослідження. Тому розмаїття поглядів на означену проблему відображає складність

і багатогранність цього явища. Водночас аналіз і синтез цих поглядів дає можливість усебічно досліджувати поняття «контроль» і суміжну йому категорію «нагляд».

Така багатоплановість наявних точок зору щодо розуміння сутності контролю пояснюється багатогранністю обраного об'єкта дослідження й природним прагненням представників різних напрямів наукової думки відобразити у визначенні контролю особливості й специфіку саме своєї сфери пізнавальної діяльності. Разом із тим за множинністю наведених формулювань не можна не побачити те головне, що лежить у підґрунті цього поняття, у його універсальному, соціально-правовому змісті. Контроль і нагляд – це певного роду система дій щодо спостереження, перевірки, порівняння й оцінки процесів з попередньо встановленими цілями, виявлення фактичного становища справ, ужиття заходів щодо усунення виявлених недоліків. Захищаючи конкретні цінності й суспільні відносини, контрольно-наглядова діяльність сприяє розвитку та збереженню, подоланню негативних тенденцій у здійсненні певної діяльності, інформує про стан законності й дисципліни в конкретній соціальній сфері.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цуркаленко Ю.В. Джерела сучасного адміністративного права: проблеми розуміння та способи їх вирішення. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 4 (65). С. 179–184.
2. *Философская энциклопедия* : в 5 / под ред. Ф.В. Константинова. Москва : Советская энциклопедия, 1967. Т. 2. 124 с.
3. Бедрак Н.О. Адміністративно-правове регулювання туристичною галуззю : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Київський ун-т внутр. справ. Київ, 2010. 251 с.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол. : Ю.С. Шемчушенко (голова редкол.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2001. Т. 3. 789 с.
6. Братель С.Г. Громадський контроль за діяльністю міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Київський ун-т внутр. справ. Київ, 2007. 269 с.
7. Райт Г. Державне управління. Київ : Основи, 1994. 191 с.
8. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом: опыт системного исследования. Москва : Политиздат, 1973. 390 с.
9. Бандурка О.М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України : підручник. Харків, 2004. 780 с.
10. *Новый экономический и юридический словарь* / под ред. А.Н. Азрилияна. Москва : Ин-т новой эконом., 2003. 1087 с.
11. Адміністративне право України : словник термінів / за заг. ред. Т.О. Коломoeць, В.К. Колпакова ; Держ. вищ. навч. закл. «Запорізь. нац. ун-т». Київ : Ін Юре, 2014. 520 с.
12. Адміністративне право : підручник / за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с.
13. Малиновський В.Я. Державне управління : навчальний посібник. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Атіка, 2003. 576 с.
14. Рядінська В.О., Костенко Ю.О. Окремі аспекти характеристики правової природи контрольних відносин в адміністративній сфері. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 49. С. 31–34.
15. Горшенев В.М., Шахов И.Б. Контроль как правовая форма деятельности : монография. Москва : Юрид. лит-ра, 1987. 176 с.
16. Андрійко О.Ф. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи : монографія. Київ : Оріяни, 1998. 222 с.
17. Вітвіцький С.С. Контроль діяльності публічної адміністрації в Україні: теорія і практика : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ. 2015. 368 с.
18. Нистратов С.Г. Контроль и надзор как гарантии законности: теоретико-правовой аспект : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Волгоград, 2012. 34 с.
19. Васильев С., Черкес М. Про Конституційний Суд УРСР. *Радянське право*. 1991. № 4. С. 3–8.
20. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.